

ЛІТЕРАТУРА:

1. Згоріла вщент: голова Луганської ОВА поділився фото знищеної росіянами лисичанської гімназії. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2022/05/2/248485/> (дата звернення 02.05.2022).
2. Зіткнення двох різних світів: глава держави показав щемливі фото українців під час війни. URL: <https://armyinform.com.ua/2022/04/15/zitknennya-dvoh-riznyh-svitiv-glava-derzhavy-pokazav-shhemlyvi-foto-ukrayincziv-pid-chas-vijny/> (дата звернення. 20.04.2022).
3. Ідентичність. URL: <https://www.linkedin.com/feed/update/urn:li:activity:6910951853396512769/> (дата звернення 25.04.2022).
4. Нові люди – нова країна. URL : <https://uain.press/articles/novi-lyudi-nova-kraina-1565052> (дата звернення 30.04.2022).
5. Пам'ять про українських дітей: у Тбілісі перед парламентом виставили 145 пар дитячого взуття. URL: https://24tv.ua/pamyat-pro-ukrayinskih-ditey-tbilisipered-parlamentom-vistavili_n1929339 (дата звернення 31.03.2022).
6. Росія вбила своєю пропагандою мізки власних громадян. – Подоляк. URL: <https://aspi.com.ua/news/politika/rosiya-vbila-svoeuyu-propagandoyu-mizki-vlasnikh-gromadyan-podolyak#gsc.tab=0> (дата звернення 01.05.2022).
7. Слухав недавно цікаву лекцію про німців під час Другої Світової Війни. URL: <https://www.linkedin.com/feed/update/urn:li:activity:6910951853396512769/> (дата звернення 27.04.2022).
8. У деяких убитих росіянами дітей у Бучі та Ірпені були пов'язані руки, у дівчат до 10 років виявлені сліди зґвалтувань – журналіст. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/bucha-irpin-u-vbitih-ditey-buli-pov-yazani-ruki-spirin-novini-ukrajini-50230752.html> (дата звернення 03.04.2022).
9. У цій тисячолітній війні з ордою Україна обов'язково переможе! URL: <https://news.obozrevatel.com/ukr/society/u-tsiy-tisyacholitnij-vijni-z-ordoyu-ukraina-obovyazkovo-peremozhe-zyavilosya-potuzhne-videozvernennya-ukrainskogo-vijskovogo.htm> (дата звернення 28.04.2022).
10. 208 дітей загинули в Україні через збройну агресію РФ, 387 – поранено. <https://ua.interfax.com.ua/news/general/826520.html> (дата звернення 23.04.2022).

Ярослав СЕКО

*кандидат історичних наук, доцент,
Тернопільський національний університет імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
sekoyar@ukr.net*

ІСТОРИЧНА ПОЛІТИКА В АВТОРИТАРНИХ СУСПІЛЬСТВАХ: ДОСВІД МИНУЛОГО ТА СУЧАСНИЙ ІСТОРИЧНИЙ НАРАТИВ РФ

Один президент однієї держави, початкові літери яких в українському правописі 2022 р. пишуться з малої літери, розпочав свою останню війну лекцією з історії.

Оцінювати цей наратив можна по різному. Історичний жанр став особливістю його сприйняття дійсності, як і містична віра в дати. Вимальовується навіть дещо комічний образ людини, яка опинилася в підручнику з історії. Адже на поверхні очевидний дилетантизм, архаїчність базових конструкцій, зрештою, помилки, фальсифікації і фейки.

Глибший аналіз дозволяє говорити про типовий приклад імперіалізму, знаного в нас як «великодержавний шовінізм». Це бачення України колонією, частиною власної території, «сферою впливу», а українців – частиною імперської нації, відкидання їх суб'єктності й інакшості.

Ця логіка вбивчо обґрунтовує «право» робити все що заманеться і як заманеться, відверте ігнорування норм міжнародного права та уникання посередництва міжнародних лідерів та організацій. Ще б пак, російський імперіалізм бачить у цьому внутрішню справу!

Зміст цієї історичної риторики від першої особи полягає в черговій спробі імперіалізувати українське питання, звести його до стану 1917 р. або 1991 р. І якщо на внутрішню аудиторію, в тому числі й на декого в Україні, це діє, то «експортний варіант» помітно просідає. Західне сприйняття України від часу виступу Дж. Буша-старшого відомого як Chicken Kuiv speech суттєво змінилося. Аналогічно мислять й інші країни, поважаючи суверенітет і суб'єктність нашої держави.

Але спробуємо опуститися ще нижче, й оцінити ці «історичні студії» у контексті їх впливу на суспільну свідомість. Адже історії мають значення! А їхній зміст визначає рівень розвитку суспільства, ступінь консолідованості, цінності й норми поведінки. Як писав польський філософ Лешек Колаковський, історія є інструментом «самоідентифікації людей як істот, що живуть спільноту» [10, с. 64].

У різні часи еліти просували власне бачення минулого яким обґрунтовували власне панування. Але їхня монополія була порушена в період нового часу, коли почали формуватися плюралістичні суспільства. Для них став характерний релятивізм, заперечення існування об'єктивних знань про минуле. Визнання цього змушувало шукати нові способи включення різних груп у суспільство, визнання за кожною з них певної свободи в тлумаченні історичного шляху, вимога толерувати інакшість та шукати можливості уникнення дискримінації.

Така модель історичної культури стала засадничою для демократичних суспільств і дозволила їм якнайкраще реалізувати власний потенціал на основі засад рівності. Важливим регулятором стало середовище істориків, яке отримало від суспільства повноваження на дослідження і є, до певної міри, колективним авторитетом з даних питань. Воно не претендує на

непомилність, а сприймає власні знання як цьогочасну істину, що може бути переглянута кожним наступним поколінням. Виходячи з різних методологічних та ідеологічних засад історики не можуть запропонувати цілісної й однозначної картини минулого, але створюють платформу для суспільного компромісу.

У авторитарному суспільстві середовище істориків опиняється під тиском правителя, а отже не може повноцінно і відповідально виконувати свою функцію. Небезпека втручання першої особи в історичні дискусії полягає не так у факті, як формах впливу на їх стан. Зрештою, ніхто не забороняє політикам мати власний погляд на минуле. Загрози виникають лише коли їхнє бачення виходить за межі офіційної державної політики, безальтернативно нав'язуються суспільству «зверху» і ламають доволі складну структуру історичної свідомості.

Саме аналіз сучасної історичної політики рф стане предметом розгляду цієї статті. Мова йтиме про небезпеки одержавлення історії не лише для професійної історіографії, але й історичної культури в цілому. В умовах авторитарного суспільства втручання першої особи в історичні дискусії здатне замінити собою нормальний історіографічний процес, і, як наслідок, порушити структуру функціонування знань про минуле. Звідси небезпеки деформації суспільної свідомості й поява ризиків для громадянського суспільства втратити власну суб'єктність і узалежнитися від влади.

Кожному сучасному суспільству притаманна складна структура функціонування знань про минуле. Так, Ярослав Грицак виділяє три взаємопов'язані ієрархічні рівні з обмеженою сферою впливу. Найвище знаходиться академічна історія, яка прагне встановити історичні явища й факти, пов'язати їх між собою завдяки теоріям й інтерпретаціям. Далі – йде рівень викладання історії в школі, який в цілому визначається ідеологією держави, а на нижчому рівні – рівні масової свідомості домінують родинні спогади, мас-медіа, популярні видання [6, с. 14].

У цьому сенсі принциповим є розрізнення понять «історія» і «пам'ять».

У них, як ведеться, доволі складні й тривалі стосунки. Вони ніби «зведені сестри», які ненавидять одна одну й, водночас, мають удосталь спільного [7, 266]. Вони не мають між собою чіткої межі, але на пограниччі виникає широка «сіра» зона [13, с. 25].

І все ж, різниця є. На думку Георгія Касьянова, історія, що часто ототожнюється з професійною історіографією, пропонує певний наратив, який ігнорує варіації пам'яті індивідів чи груп, або ж займається критикою

й аналізом пам'яті. Що ж до історичної пам'яті, то це – відносно стійкий набір взаємозв'язаних колективних уявлень про минуле групи, кодифікований і стандартизований у громадських, культурних, політичних дискурсах, стереотипах, міфах, символах, мнемонічних і комеморативних практиках [9, с. 15, 26, 33].

Історія, на думку Джеймса Вертша, усвідомлює складність явищ, зберігає дистанцію супроти того, про що веде мову, знає, що на все можна поглянути з різних перспектив, погоджується із неясністю і багатозначністю мотивів і поведінки. Натомість колективна пам'ять спрощує, вона небезстороння і визнає лише одну точку зору. Вона не терпить жодної багатозначності, до того ж зводить події до міфічних архетипів [13, с. 27].

Потрібно визнати, що історія зосереджена виключно на пам'яті стає заручницею національних або класових наративів, а без пам'яті – втрачає свою соціальну місію, й збивається на вивчення структур або ментальностей. Але й пам'ять без історії повертає суспільство в площину несвідомого та колективних вірувань. Тоні Джадт відзначав вразливість пам'яті до зловживань, і небезпеку в прагненні зайняти місце історії або позбутися її [7, 266]. Саме тому завжди актуальним є певний баланс між цими формами знань про минуле.

Звернемо увагу на ще один важливий аспект. Пам'ять є підставою для існування суспільств традиційного типу, тоді як історія отримує перевагу при формуванні модерних суспільств та ідентичностей. Можна загадати про визначну роль істориків у становленні сучасних націй, формуванні класових, партійних, гендерних та інших ідентичностей. Хай там як, а з XIX ст. історична наука, історія, була інструментом включення індивідів у суспільні процеси, давала їм змогу піднятися вгору по соціальній драбині й усвідомити власні права. Історія була основою громадянства, створювала відчуття приналежності й співпричетності. Вона була великим маніфестом звільнення, через здатність поставити індивіда на правильний бік історичного процесу, закріплювала за ним статус «творця історії».

При цьому функціонал історії обмежувався переважно груповими елітами. Її слабкість стала очевидною у XX ст. коли в політику увірвалися маси. Виникла практична потреба у створенні певного аналогу історії, який би на рівні масових уявлень про минуле міг би сформувати нові ідентичності й лояльності. Тоді професійну історичну спільноту було зобов'язано не лише виробляти наукове знання, але й масову «історичну пам'ять» про минуле. Відповідно історики стали частиною владного

апарату й провідниками державної політики у питаннях пам'яті, забуття та увіковічнення [12, с. 410].

Так вперше пам'ять була поставлена на один щабель з історією. Проблема була в тому, що на практиці це не означало вихід суспільства на модерний рівень. Навпаки, воно зависало в структурах традиційності й потенційно створювало умову для провалу в цю традиційність модернізованих еліт.

Але, повернемося до структури функціонування знань про минуле. На рівні моделей можна помітити, що у демократичному суспільстві перший рівень наділений значною академічною свободою, яка передбачає методологічний і проблемний плюралізм. Інтереси держави щодо плекання серед громадян патріотизму забезпечуються на другому рівні. А третій рівень – відданий громадянському суспільству та групам всередині його, ідентичність яких може відрізнятись від офіційно артикульованої державою.

У авторитарних суспільствах влада прагне позбавити академічний рівень його самостійності шляхом максималізації ролі пам'яті певних груп або групи, й нав'язати йому власний наратив у якості істини. Як результат – історіографія стає обслугою для пропаганди й перетворюється на один із її інструментів.

За таких умов складна структура знань про минуле не просто спрощується, але – примітивізується. А відтак, створюються можливості для маніпуляцій. Специфіка існування історичного знання в сучасній РФ передбачає певну академічну свободу. Але її сфера поступово обмежується. Держава через систему наглядових органів повністю реалізує власну історичну політику й замикає діяльність наукових установ на просуванні власної версії минулого. У цьому контексті можна згадати широко розрекламовані зустрічі Путіна з істориками в 2003 та 2014 рр., діяльність Комісії при президенті Росії з протидії спробам фальшування історії на шкоду інтересам Росії (2009-2012), міжвідомчої комісії з історичної просвіти (з 2021 р.).

Не відстає й законодавча база. Так до закону РФ «Про увічнення перемоги радянського народу у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр.» у 2021 р. були внесені президентські поправки, які забороняють публічне заперечення вирішальної ролі радянського народу в перемозі над нацистською Німеччиною та «гуманітарної місії» СРСР при звільненні європейських країн. Можна згадати і статті кримінального кодексу про відповідальність за реабілітацію нацизму (ст. 354.1), під яку підводяться спроби перегляду ролі СРСР у Другій світовій війні, тема співпраці СРСР

та нацистської Німеччини тощо. Залишаючи за академічними вченими право створювати відмінні наративи, і виводячи їх на периферію, влада обмежує роль історії в суспільстві й створює умови для просування власної версії пам'яті.

Складні знання про минуле замінюються історичними симулякрами, абераціями колективної пам'яті, зрештою, пропагандистськими кліше, що претендують на статус засадничих міфів.

Така історична політика упродовж двох десятиліть привела до маргіналізації історіографії. Ціла спільнота вдруге за останні сто років попала в пастку офіційного маніпулювання минулим. Виявилось, що росіяни так і не подолали реалій оруелівського світу, у якому ці маніпуляції є формою контролю над знанням: «Хто керує минулим... той керує майбутнім; хто керує сьогоднішнім, той керує минулим» [11, 35]. А звідси – ставлення до історії, яку, «наче старий пергамент, вискоблювали начисто і писали заново – стільки разів, скільки потрібно» [11, 40].

Мета таких маніпуляцій – нейтралізувати історію, відкоригувати у бажаному форматі пам'ять, а вже далі – захопити владу над минулим.

Саме така послідовність процесів спостерігається в авторитарних суспільствах. Найреволюційніші з них намагаються відкинути історію, і радикально розірвати зв'язок із минулим. Згадаймо Владіміра Маяковського:

Довольно жить законом,
Даным Адамом и Евой.
Клячу историю загоним.
Левой!

Така модель притаманна революційним рухам, які проголошували настання героїчної ери «нової людини». Цей проект, на думку Алена Бадью, нав'язував ідею «примушення Історії», підштовхування її силою: «Історія – це великий і могутній звір, він перевищує нас, а отже, треба витримати його свинцевий погляд і змусити його нам служити» [1, с. 39].

Однак, така червоногвардійська атака на історію, зрештою, закінчилася «культурною революцією». Це було не повернення до історії, а виключно її підпорядкування партійним ідеологічним інтересам. Класичний приклад – сталінський «Короткий курс ВКП(б)», який, за словами Карла Каутського, був не лише «історичною книгою, повною фальші, але й могутнім суспільним інститутом – одним із найважливіших інструментів, з допомогою яких партія мала здійснювати владу над людськими умами й знищувати критичне мислення, а також пам'ять суспільства про своє минуле» [2, с. 384].

Саме сталінські експерименти з історією стали «методичками» для ще одного позаштатного історика, погляди котрого є таким собі палімпсестом із міфологем імперського і радянського періодів. У обох випадках маємо справу з проявами історичної політики.

Цей термін часто пов'язується з маніпуляціями минулим в інтересах сьогодення, або ж певної політичної сили. Мова йде про небезпечні прецеденти перекроювання минулого з метою його ревізії. Так, Едгар Вольфрум визначив історичну політику як «вид діяльності і сфера політики, де різні актори використовують історію в своїх специфічних політичних цілях. Вона адресується громадськості й виконує завдання легітимації, мобілізації, політизації, скандалізації, дифамації тощо, ключове питання тут: хто, якими методами, з якими намірами і з якими результатами політично актуалізує певний досвід минулого» [9, с. 22].

Історична політика передбачає ревізію минулого з метою подолання певних комплексів – вини (за злочини), розпачу (за крах держави), або ж виступає елементом консолідації суспільства. Певний терапевтичний ефект досягається через уявну «нормалізацію» минулого, через відновлення у колективній пам'яті позитивних фрагментів, видавлення всього, що обтяжує пам'ять, або спробу пояснити це проявами дій «ворогів».

Метою історичної політики є цілеспрямоване конструювання і практичне застосування в політиці історичної пам'яті та інших форм колективних уявлень про минуле і його репрезентацій, зокрема, професійної історіографії. Цю політику здійснюють політичні, культурні, етнічні та інші суспільні групи у боротьбі за владу, її утримання або перерозподіл.

Найвиразнішою рисою історичної політики є ідеологічна і політична інструменталізація як історії (тобто впорядкованої версії знань та уявлень про минуле) так і пам'яті, утилітарне використання історії і пам'яті у внутрішній політиці.

У цьому сенсі історична політика є завжди свідомим і навмисним змішуванням історії й пам'яті з виразним перекосом у бік останньої. Її результатом є контроль над людською пам'яттю, зазіхання на історичність людей. Адже відбувається підміна їхньої реальної участі в політичному й громадському житті низкою публічних ритуалів лояльності. Сергій Скульчик показав як це працювало у період пізнього сталінізму, коли політичні обряди святкування і подяки, участь у санкціонованих владою заходах і виборах, стали необхідним компонентом зв'язку між владою і

громадянами. При цьому не мало значення чи поділяли маси «більшовицьку мову», важливо було те, що вони нею говорили [8, с. 12].

Алексей Юрчак для характеристики такого явища вживає термін «вненаходимость». Мова йде про свідомий вибір людьми моделі відносин із владою, що передбачає одночасне перебування всередині системи й поза нею. На відміну від аполітичності чи суспільної апатії, «вненаходимость» передбачала не лише відсутність опору фактам і висловлюванням системи, але й їхнє прийняття на рівні форми, при стійкій необізнаності про їх буквальный зміст. Суб'єкт, який практикував таке відношення, існував одночасно всередині й за межами системи – всередині її інституційних чи соціальних форм, але за межами буквальных змістів, які з цими формами асоціювалися [14, с. 257].

Використовуючи термін Вацлава Гавела маємо приклад «життя в брехні». У його есе «Сила безсилюх» описано директора овочевої крамниці, який у вітрині між цибулею та морквою розмістив гасло «Пролетарі всіх країн, єднайтеся!». Гавел так пояснював його дії: «Він зробив це, бо так треба зробити, якщо людина хоче вистояти в цьому житті» [5, с. 19]. Це гасло виконує функцію знаку призначеного для начальства, що засвідчує покору і лояльність. А, водночас, приховує сутність поведінки самого крамаря його страхи й нездатність на опір. Зовнішня відданість ідеології витворює ілюзію, ніби людина «наділена ідентичністю, гідна й моральна особистість». Це те, що дозволяє людині «обманути власне сумління, замаскувати перед світом і собою своє істинне становище та свій ганебний “modus vivendi”» [5, с. 20]. «Алібістична» функція ідеології полягає в тому, що дає людині ілюзію перебування у згоді з людським і всесвітнім ладом [5, с. 21].

Як бачимо, випадання з історії суттєво деформує суспільну свідомість й стає причиною моральної кризи. У працях Гавела маємо цікаві роздуми щодо цього. Позбавлення історичності приводить, на його думку, до витіснення людей у сферу приватного: «Криза відчуття часової послідовності на суспільному рівні обов'язково приводить і до такої самої кризи в приватному житті. Зі втратою усвідомлення історії суспільства, а відповідно й ролі особистості в цій історії, приватне життя опускається на доісторичний рівень, де час ритмізується вже тільки такими подіями, як народження, весілля чи смерть» [4, с. 37].

Людина випадає з лінійності часу й опиняється в зачарованому колі циклічної історії. Гавел писав: «А оскільки людський час можна відчутти лише крізь історії та історію, почав зникати сам досвід часу: здавалося, що час стоїть на місці або рухається по колу, здавалося, що він розпадається

на друзки замінюваних миттєвостей. Плин речей, що прямують нізвідки в нікуди, втрачав характер історії, а з ним і глибший сенс; втрата горизонту історичності позбавила життя сенсу» [3, с. 95].

Суспільство ніби занурюється у доісторичний період, з його безкінечно повторюваними порами року й пов'язаних із ними релігійними ритуалами. І вже нічого не відбувається. Хіба що підміна колишньої «розбуханої історичності». Безлад справжньої історії, яка пишеться життям суспільства, переходить у лад псевдоісторії з її «календарем річниць, з'їздів, святкувань і спартакіад» [3, с.95], написану урядовцем-планувальником.

Історичні події переходять у псевдоподії. Гавел писав: «Ми живемо від однієї річниці до іншої, від одного свята до іншого, від одного огляду до іншого; від одноголосного з'їзду до одноголосних виборів, а потім від одноголосних виборів до одноголосного з'їзду; від Дня друкарства до Дня артилерії – і навпаки. Зовсім не випадково, що цей тип заміни історії може нам надати найповнішу й вичерпну інформацію стосовно всіх «процесів» у суспільстві не лише в минулому, а й у майбутньому! Достатньо просто зазирнути в календар. А оскільки наповнення цих повторюваних ритуалів усім до болю знайоме, отримана таким чином інформація навіть прирівнюється до тієї, яку ми могли б узяти від справжніх вражень» [4, с. 37].

Метою таких дій є створення зручного ідеологічного дискурсу, тотального контролю над суспільством та посилення його зв'язку з владою. «Виключаючи» людей з історії влада забезпечує консервацію режиму й забезпечує його стабільність. Це вольовий акт приборкання мас. Це спосіб позбавити їх від перевтоми власною революційністю, й повернути до уявного порядку.

Провал у традицію – ось що передбачає «відключення» суспільства від історії у реальному часі. Досвід сучасної РФ показує як заклинання суспільства демонами колективізму й химерами власної пам'яті приводить до занепаду історіографічного процесу. Історичні знання не виконують своєї функції й перетворюються на додаток до державної пропаганди.

Як результат, сучасна Росія не має історії!

Ще раз підкреслю, мова не про відсутність у країні якісних фахових досліджень та елементарних знань у громадян про розвиток їхньої спільноти, ідентичності чи державності, нерозуміння власного місця й ролі в світовій історії. Йдеться про критичні порушення в структурі функціонування історичних знань та їх поглинання пам'яттю.

Відсутність історії – це невміння говорити про себе в минулому часі. Це нездатність знайти себе в історії, а спроба підігнати минуле під потреби власного сьогодення. Офіційна версія історії наскрізь сакральна й бездоказова. Її завдання підживлювати сформовані ментальні установки, які орієнтовані на велич, месіанство, визволительство. Але її закономірним результатом постають «білі плями» історії.

Усе це дозволяє модернізованим елітам впевненіше керувати суспільством, діючи у власних інтересах. При цьому елітам не конче розділяти ці дискурси, достатньо вміло інструменталізувати їх. Створення двох паралельних світів стає нормою, а псевдоісторія витворена історичною політикою виступає зручним комунікативним зв'язком та мобілізаційною силою в середині суспільства.

У цьому сенсі витворюється закрите суспільство, яке замикається у власній колбі псевдоісторії. Бо що таке закритість як не провал у традицію в умовах реально існуючого модерного часу?

Із цим процесом пов'язана і показова суб'єктивізація вождя. Громадяни, які втрачають особисту суб'єктність і роль «творців історії», фактично передають цю роль вождю. Він опиняється в центрі історії й перепідпорядковує собі все історичне поле. Він одночасно постає розв'язком минулого розвитку і рушієм історії на сучасному етапі. Навколо вождя створюється вакуум, який заповнюється псевдоісторією.

За таких умов відбувається привласнення вождем часу аж до створення ілюзії його зупинки. Це – умова розтягнення часу правління вождя, який сприймається суспільством джерелом мудрості й знань, гарантією стабільності, безпеки й захисту. Таким чином оруелівський Старший Брат перетворюється у вічне сьогодення, і вивищується над усім: «Старшого Брата ніхто не бачив. Його обличчя – на плакатах, його голос – у телеекрані. Ми маємо підстави вважати, що він ніколи не помре, і вже зараз існує значна невизначеність щодо дати його народження» [11, с. 185].

Ніщо не змушує громадян розділяти вождівський погляд, але власний вибір втечі від осмислення минулого у всій його варіативності й неоднозначності подавлює супротив потужному офіційному метанаративу. Тим більше, що влада подає доволі логічний і внутрішньо не суперечливий дискурс власної історії, який задовільно пояснює проблеми й виклики сьогодення. Цей метанаратив формується на основі стійких колективних уявлень, пам'яті, ментальних установок, традицій і стереотипів. Звідси підсвідома віра в його правдивість і механічне відкидання альтернатив.

У цьому сенс відсутності історії. Там де цілком природні знання не піддаються рефлексії, де немає критичності, розуміння поліваріантності

розвитку, який проявляється в діяльності різних соціальних, етнічних, релігійних чи інших груп, часто відмінних від домінуючої групи, там суспільство попадає у пастку власної колективної пам'яті.

Бо, загалом, пам'ять річ доволі ненадійна і навіть на індивідуальному рівні піддається деформаціям, провалам, забуттю тощо. Годі говорити про її колективні варіанти, які часто стають предметом соціального конструювання.

Сучасні ігри в «історію» переслідують ще одну мету: замінити актуальні проблеми політичного, економічного, соціального життя давніми, переважно вдаваними успіхами. Страх перед історією якраз і полягає в тому, що вона здатна розвінчати міфи, й перетворити зручний стілець пам'яті у ешафот.

Така «історія» посередністю щорічних ритуалізованих практик прагне перемістити суспільство в інший часовий вимір, зробити минуле частиною сьогодення. Природно, влада шукає найбільш комфортних умов, тож апелює до дискурсу сталінізму, і за його зразком прагне реалізовувати зовнішню і внутрішню політику. У першому випадку мова йде про відродження риторики й структур «холодної війни», у другому – посилення ролі держави й підпорядкування їй усіх сфер життя й громадянського суспільства.

Утім, бажання й реалії – різні категорії. І сьогоденнє російське суспільство хоча й провалюється в минуле, все ж сталінського дна не досягло. Блукаючи сторінками підручника історії, воно застрягло в часі Андропова – Брежнєва. Акела вкотре промахнувся, забувши, що великі події й особи з'являються двічі: перший раз у вигляді трагедії, другий раз – у вигляді фарсу. Останній, втім, може бути не менш трагічним.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бадью А. Століття. Львів: Кальварія, К.: Ніка-Центр, 2014. 304 с.
2. Валіцький А. Марксизм і стрибок у царство свободи. Історія комуністичної утопії. К.: Всесвіт, 1999. 510 с.
3. Гавел В. Історії й тоталітаризм. Промови та есеї. К.: Комора, 2016. С.89–118.
4. Гавел В. Лист до Густава Гусака. Промови та есеї. К.: Комора, 2016. С.7–49.
5. Гавел В. Сила безсилах. К.: Чеська бібліотека, 2016. 144 с.
6. Грицак Я. Як викладати історію України після 1991 року? Страсти за націоналізмом: Історичні есеї. К.: Критика, 2004. 345 с.
7. Джадт Т., Снайдер Т. Роздуми про двадцяте століття. Львів: Човен, 2019. 384 с.
8. Скульчик С. Повсякденний сталінізм: Київ та кияни після Великої війни. К.: Laurus, 2018. 306 с.
9. Касьянов Г. Past Continuous: історична політика 1980-х – 2000-х. Україна та сусіди. К.: Laurus, Антропос-Логос-Фільм, 2018. 420 с.

10. Колаковський Л. Мої правильні погляди на все. К.: Києво-Могилянська академія, 2005. 280 с.
11. Оруэлл Дж. 1984. Скотный двор. М.: АСТ, 2014. 361 с.
12. Савельева И., Полетаев А. Знание о прошлом: теория и история: в 2-х т. Т.2. Образы прошлого. Спб.: Наука, 2006. 751 с.
13. Шацька Б. Минуте – пам'ять – міт. Чернівці: Книги – XXI, 2011. 248 с.
14. Юрчак А. Это было навсегда пока не кончилось. Последнее советское поколение. М.: НЛО, 2014. 664 с.

Ірина ТИМКІВ

*кандидат філософських наук, викладач,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
tymkiv@tntpu.edu.ua*

ПРОБЛЕМА ТОЛЕРАНТНОСТІ У ІСТОРИКО- ФІЛОСОФСЬКОМУ ДИСКУРСІ

Розвиток ідеї толерантності має тривалу історію. У Стародавньому світі її пов'язували з релігійним чинником (зокрема, з терпимістю до інших культур, божеств). Період Середньовіччя позначений трансформаціями ідей толерантності у контексті розвитку вчення гуманістів Ф. Аквінського та М. Падуанського. В Україні її витoki сягають часів Київської Русі та литовсько-польського панування. Ідеями толерантності наповнені твори митрополита Іларіона, Володимира Мономаха, І. Вишенського, К. Смолятича.

Період пізнього Відродження та Реформація наклали свій відбиток на розвиток філософських, політичних, морально-етичних та культурних ідей в Україні, що була розділена між сусідніми державами. Одним із найяскравіших представників філософської думки того часу був С. Оріховський-Роксолан.

Толерантність – поняття порівняно нове в українському праві, але вже досить поширене в західній юриспруденції. Однією з найбільш відомих є теорія толерантності, що існує в рамках філософії лібералізму, витoki якої можна знайти ще в працях мислителів періоду Реформації й Просвітництва. Вагомим кроком вперед у розвитку ідеї толерантності було європейське просвітництво: Джон Локк, Ш.-Л. де Монтеск'є, Вольтер.

Досить поширеним є твердження, що основи теорії толерантності були закладені Дж. Локком у праці “Послання про віротерпимість”, продовженням якої стало дослідження Дж. Ст. Міля “Про свободу”, а сучасну версію цієї теорії, що відповідає стану плюралістичного